

hagyományt, de élesen elválasztja minden későbbi „egyházi” hagyománytól, hiszen a kánon létesítésével az egyház is elkötelezte magát az Újszövetségben lefektetett apostoli hagyomány normájának. A katolikus tanításnak némileg kedvez a hagyomány nagy értékéről vallott felfogása, de kritikus ponton irányt változtat és menti a Szentírásról kialakult protestáns szemléletet.

Katolikus vonalon J. R. Geiselman kísérte meg több művében, hogy újból eldöntse, mi a *Szentírás és a hagyomány viszonya*. Nem állnak szemben egymással a *vagy-vagy* szellemében, hanem egymáshoz fűzi őket az *is-is* elve: ugyanazt a kinyilatkoztatást tartalmazza mindkettő azzal az eltéréssel, hogy a hagyomány feltárja és megmagyarázza azt, amit a Szentírás lepecsételten és magyarázat nélkül őriz. Geiselman arra hivatkozik, hogy sok mai hittudós hasonlóképpen vélekedik a hagyományról – a trentói zsinaton is ez volt a többség felfogása – és bizonyíthatónak tartja.

Gál Ferenc

A NYELV TEOLÓGIÁJA

A filozófusok meghatározása szerint a nyelv az ember legátfogóbb és legdifferenciáltabb kifejező eszköze, és egyben az objektív szellem legmagasabb rendű megjelenési formája. A nyelv a gondolatot adja tovább, de a nyelv már több mint gondolat. Benne a gondolat megtestesül, formát ölt, és valamiképpen magán viseli a környezet hatását is. A közösségben az egyén átveszi a nyelvet, beleszületik, és úgy érzi, hogy személyiségét, egyéniségét általa fejezi ki. A nyelv titka az ember titka, s ezt a titokzatosságot azok is érezték, akik még nem tudtak a nyelvről szabatos meghatározást adni. Nem a nyelvészek tanulmányozták először, hanem a filozófusok, akik a lét kifürkészhetetlen mélységeibe akartak behatolni, s a nyelvet az emberi léttel és öntudattal hozták kapcsolatba. A görögök már észrevették, hogy a dolgok jelentése, kifejezhetősége megelőzi a szót, a beszédet. Azért lehet nevet adni a dolgoknak és jelenségeknek, mert felismerjük mibenlétüket és hozzánk való kapcsolatukat. A világot és az emberi gondolkodást áthatja valamilyen értelmesség (logosz), ezért alakulhat ki bennünk az igazság, a megismerés, ami nem más, mint a külső tárgy és a belső fogalom megegyezése.

A középkorból ismerjük az *universalia*-vitát, amely az egyetemes fogalmak (ember, fa, állat) tárgyi jelentése körül forgott. Descartes és Leibnitz a szavakat matematikai jelekkel hasonlították össze, jelentésüket keresendő. Hegelnél a nyelv az abszolút szellem önközlésének dialektikus mozzanata, ezért a beszéd az emberi lét mélyében gyökerezik. A modern strukturalizmus sokkal jobban elszakította a nyelvet az emberi lét adottságaitól. A nyelv konvencionális jellegű szabályrendszer, törvényei tudatalatti, személytelen rendszert alkotnak. Ezzel szemben Wittgenstein és Heidegger a közösségi szempontokra mutatnak rá. A nyelv nemcsak a megismert tárgyakat jelöli, hanem benne van a történelmileg ránk hagyományozott létértelmezés és világértelmezés is. Így a tárgy előfeltétel nélküli, objektív megismerése lehetetlen. Már kész fogalmakkal, nevekkel, feltevésekkel közeledünk minden új jelenséghez, ezért a megismerésben és a beszédben jelentkeznek az egyéni teremtő és alakító erő. Innen, hogy az emberi nyelv él, megvan a szelleme, kifejezési árnyalata, színezete, amit szinte lehetetlen más nyelven érzékeltetni. Ezért volt például olyan rövid életű a gépi fordítás kísérlete. Már ez a néhány utalás is felhívhatja figyelmünket a nyelvnek mint emberi jelenségnek a titokzatosságára. Még jobban kitűnik akkor, ha arra gondolunk, hogy a szó nemcsak az emberi öntudat és a tárgy között közvetít, nemcsak ezt a kettőt kapcsolja össze vagy választja szét, hanem a személyek egymás közötti érintkezésének is eszköze. Az ember

nemcsak a külvilág dolgairól beszél, hanem a másik emberrel is. Nem a monológra, hanem a dialógusra, a párbeszédre, az én-te közösség kifejezésére támaszkodik. Ahogy K. Buhler elemzi a nyelvet: mindig eszköz önmagunk megnyilatkozására, a másik megszólítására és valamilyen tartalom közlésére. A nyelvnek a személytől személyig terjedő közvetítése. A közlésen kívül lehet kérés, figyelmeztetés, elismerés, panasz, buzdítás vagy feddés. Karl Rahner egy helyen (*Schriften* III, 350) arról elmélkedik, hogy vannak szavak, amelyek egyesítenek, összekapcsolnak, és vannak, amelyek szétválasztanak, elidegenítenek. Vannak, amelyek szívből jönnek és kapukat nyitnak meg, és vannak olyanok, amelyek keménnyé, érzéketlenné tesznek. Sőt a mai világban egyre jobban elhatárolódnak az ősi szavak, amelyek az élmény jelei, és az úgynevezett haszon-szavak, amelyek csupán a technikai kapcsolatok vagy üzleti érdekek kifejezésére szolgálnak. A nyelv a legfontosabb kommunikációs eszköz. Döntő szerepet játszik az emberek kölcsönös megértésében, a vitás kérdések tisztázásában, a nevelésben, a tanításban, az érzelmek kifejtésében, a közszellem kialakításában. Ma egyre jobban látjuk, hogy a nyelv titka az ember titka. Ezért ha a teológiának mondanivalója van az emberről, akkor van mondanivalója a nyelvről is.

Mindig világos volt, hogy a beszéd lényege nem a hang, hanem a szavakkal kifejezett szellemi tartalom. A hang mint élettani jel megvan az állatoknál is, de ott nem kíséri gondolatközlés. A hagyományos filozófia a beszéd képességét Platón óta a szellemmel, a lélekkel hozta kapcsolatba. Az ember azért beszél, mert tudattal bír, mondanivalója van. Csak a fejlődéstudomány jelentkezése óta keresik, vajon a beszéd hogyan alakulhatott ki az állati jelrendszerből. A döntő kérdés azonban az, hogy az *értelmes* beszéd hogyan alakult ki, hiszen éppen az értelmesség a döntő különbség az állati jelrendszer és az emberi beszéd között. A fejlődéstudomány csak elodázza a választ. A kérdés ugyanis az, hogy a logikátlan és értelem nélküli anyagból vagy akár az állatból hogyan lett logikusan gondolkodó és beszélő ember? Miért tud az ember szólni a körülötte levő tárgyakról és a mellette zajló eseményekről? Miért keresi a kölcsönös kitérülést az értelmes beszédben?

A keresztény filozófus és teológus a teremtésre hivatkozik, s a világgal szembeállítja a beszélő Istent, aki szavával létre hozta a mindenséget. A lét hasonlóságából következik, hogy amit Isten teremt, az mind az ő belső tökéletességének távoli képe és véges vetülete. Az emberben azért él szellemi tudat, mert a teremtő Isten maga a tudatos szellem, s az embert úgy alkotta meg, mint anyagból és szellemből álló képmását. Már Hegel rámutatott arra, hogy a mi világunk tapasztalati, dialektikus léte csak úgy lehetséges, ha az Abszolútum is rendelkezik valamilyen belső feszültséggel, belső dialektikával. Mi a teremtés alapján is valljuk, hogy a földi világunkban lejátszódó történés azért lehetséges, mert a Teremtőben is van valamilyen örök történés, az élet teljességének valamilyen dinamizmusa. Végül az ember azért képes a párbeszédre, a párbeszédre, a személyiség kölcsönös kitérülésére, mert Isten szentháromsági életében is folyik az örök párbeszéd. A világ a teremtő szóból lett, s ez a szó a dolgokban csak úgy visszhangzik, hogy lehet rólok beszélni. Az emberben azonban úgy visszhangzik, hogy az ember megérti a szót és válaszol is rá. Az ember már címzettje a szónak. A teremtő *én*-nel szemben ő a *te*, s ezért kapja meg a tudatos választ képességét.

A kinyilatkoztatás úgy állítja elénk a teremtést, mint kezdetet, mint a történés elejét, aminek van folytatása, befejezése, célja. A folytatásban nem a *természetes* bontakozás az érdekes, mert ott előbb-utóbb mindent pusztulás fenyeget. A kinyilatkoztatás *természetfölötti* folytatásról és célról is beszél. Isten külön szól az emberhez, megvilágítja létének értelmét és célját. Az ember ennek a természetfölötti szónak is címzettje. Csak e szó révén kap biztosítékot arról, hogy a Teremtő partnerként kezeli, s hogy evilági halála ellenére örök életre hívta meg. A kinyilatkoztatás szó történetileg hangzott el, természetfölötti jelek kísérték és igazolták. Jelezte, hogy az emberi történet az üdvösség történetévé teszi, s az ember örök jövője – mint megváltás, üdvösség – ebben a történelemben alakul ki. A hívő közösség felfogta az isteni szót, a hitben válaszolt rá, és a Bibliában megőrizte. Már az Ószövetségből kitűnik, hogy Isten a természet rendjét az üdvörténetért alkotta meg, s kitűnik az is, hogy az emberi beszédnek természetfölötti hivatást kölcsönöz. Nemcsak arra való, hogy egymással érintkezzünk, hanem arra is, hogy Isten és az ember kom-

munikációját hordozza. Isten szava a prófétákon keresztül gyarapodott, de már ott megjelenik egy teljesebb jövő képe. Olyan jövőé, amelyben Isten szava eléri a teljességet, és az ember egészen kitarja magát a teljesség előtt. Kinyilvánul az is, hogy Isten szava baráti megszólítás, amely önkéntes, szabad választ vár. A hívő közösség tudja ezt, és így táplálja magában a fogékonyságot: „Bárcsak meghallanátok ma az Úr szavát: Ne keményítsétek meg szíveteket” (Zsolt 95,8).

Az isteni és az emberi szó összefüggéséhez tehát találunk adatokat az Ószövetségben. De a nyelv teológiájáról igazában csak a Krisztus-esemény alapján beszélhetünk. Ő folytatja a próféták küldetését, akik Isten üzenetét hozták. De a különbség világos. Jézus küldöje ugyanaz az Isten, de ő már más kapcsolatban áll vele, mint a próféták. Isten az ő számára az Atya, s vele szemben ő a Fiú. A hozott üzenet autentikus voltára is gondol, amikor ilyeneket mond: „Senki sem ismeri az Atyát, csak a Fiú, és az, akinek a Fiú kinyilatkoztatja” (Mt 11,27). Mivel ő a Fiú, neki joga van mindent elmondani az embereknek, amit az Atyától hallott (Jn 15,15). Csodái, viselkedése, tudása és végül feltámadása igazolja örök fiúságát, sőt azt is, hogy aki őt látja, az az Atyát látja (Jn 14,9). Mindennek a magyarázata ez az ünnepélyes nyilatkozat: „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30). A Krisztus-esemény megvilágította az üdvtörténet nagy újdonságát azzal, hogy rámutatott a Szentháromság titkára: a z oszthatatlan egy Isten befelé az Atya, Fiú és Szentlélek hármasságában él. Mégpedig a személyes élet teljes kitarulásában és kommunikációjában. Ez a belső kommunikáció minden nyelvnek, minden beszédnek az ősforrása.

A teológia vázlatosan így szemlélteti a Szentháromság titkát. Isten öröktől fogva tökéletesen ismeri magát, saját létét kimondja, s ebben a kimondott szóban benne sűrűsödik egész lényege, életének teljessége. Ez az az életmozzanat, amelyet a kinyilatkoztatás emberi szóval úgy jellemez, hogy az Atya öröktől fogva szüli a Fiút. A Fiú úgy születik, mint az Atya örök szava. Ő az Ige, a Szó, aki „kezdetben már volt, Istennél volt”, s maga is isteni lényeggel rendelkezett. Minden általa lett, mert az Atya teremtő szava is benne hangzott el (Jn 1,1). Ez a Szó, ez a Fiú lett emberré és köztünk lakozott (Jn 1,14), hogy mindnyájan az ő teljességéből részesedjünk (uo. 16). Az Atyában azonban a Szó nem színtelen fogalom, hanem olyan kép, amelyben magát látja tükröződni. A Fiú a szeretettel kimondott Szó, s ő egyúttal a válasz is az Atya szavára. Az Atya csak szeretettel tudja kimondani azt a végtelen tökéletességet, amelyet magában felismer, s annyira tökéletesen kimondja, hogy ez az örök Szó él, mint az ő képe, mint a tőle született Fiú, aki egész lényét az Atyától kapja, s egész szeretetével válaszol neki. Ez a kölcsönös szeretet az isteni lényeknek olyan életmozzanata, amely szintén él mint Szentlélek. A Szentháromság titka alapján tehát az isteni öntudatot úgy kell felfognunk, mint az Atya és a Fiú örök párbeszédét a Szentlélekben. Itt a szó, a közlés és a szeretet elválaszthatatlanul összetartozik. A beszédnek az a természete, hogy a személy belső mivoltát feltárja és szeretetkapcsolatot teremt, illetve ápoljon.

Már a középkori teológusok, élükön Szent Tamással, meglátták, hogy a teremtés is ennek a belső párbeszédnek a járuléka. Az Atya önmaga kimondásában nemcsak lényegét közli a Fiúval, hanem kifelé való utánozhatóságát is át akarja adni neki, mint teremtett világot. A Fiú ezt a tervet is elfogadja. Úgy is, mint teremtést, és úgy is, mint üdvrendet, ahol majd ő emberi alakban jelenik meg, hogy az Atya uralmát megvalósítsa és az egész teremtett világot visszavezesse az Atyához (1Kor 15,28). A teremtésnek azonban nem lett volna értelme, ha a párbeszéd továbbra is csak az isteni személyek közötti szinten marad. Amikor az Atya örök Igéje, a Logosz által teremtette a világot, nemcsak azt akarta, hogy a dolgokban tükröződjék az érthetőség, a kifejezhetőség, a jelentés. Amennyiben a teremtő szó személyes szó volt, választ is követelt. Ezért kellett lennie olyan teremtménynek, amelyben a teremtő szó már személlyé válik, s képes a beszédre, a feleletre. Isten beszélő kedve tehát nem merült ki abban, hogy olyan világot hoz létre, amelyről beszélni lehet, hanem olyat, amelyben megfogamzik az emberi szó, s keresi, hogy titokzatos *én*-je milyen *te*-re mint a megszólíttóság forrására irányul.

Az ember tehát teremtése alapján beszélő lény, s itt mellékes az, hogy ez a teremtés milyen evolúció alapján valósult meg. A beszéd végső forrása az a személyes Isten, akinek volt mondanivalója. Az emberről sem az a fontos, hogy tud beszélni a világ dolgairól, hanem az, hogy a *másik személy számára* van mondanivalója. A világ azért érdekes, mert egymás között beszélhetünk ró-

la, feltárhatjuk titkait és a *mi*-közösség birtokává tehetjük értékeit. Megtapasztaljuk azt is, hogy a beszéd feltételezi az érdeklődést, az egymás felé fordulást és a szeretetet. Az ellenszenv, a harag, a féltékenység, a közömbösség elfojtja a szót, megszünteti a személyes párbeszédet. A támadó, a szemrehányó, a fenyegető szó csak úgy hangzik, mint az odadobott kő, amelyről tudjuk, hogy eleve védekeznek ellene, páncélba öltöznek, de a szív kapuját nem tárják ki előtte. A pedagógia gyakran rámutat arra, hogy a szigorúan nevelt gyermek mennyire gátlásos és bizalmatlan, mert inkább védekezni tanult meg a szó ellen, nem pedig válaszolni. A beszéd végső forrásánál, azaz Istenben ott van a teljes kitérülés a szeretetben, azért ott a párbeszéd folyamatos és örök. Az emberi nyelv is csak akkor lesz igazi kommunikáció, ha minél többet átvesz ebből az ősforrásból. Ám éppen a szeretet jelenlétéből folyik a beszéd tragédiája is. Ahol az emberek őszintén kitérülnek egymás előtt, ahol mondanivalójuk kikívánczozik, s ahol úgy érzik, hogy a mondanivaló mindig a személyes kapcsolatot, a szeretetet táplálja, a halál ott jelentkezik igazán úgy, mint a legnagyobb értékeket leromboló végzet. A szeretetben megkezdett párbeszéd maradandó, sőt örök akar lenni. Van-e kiút a tragédiából? Az ember a tapasztalati világról beszél, és arról, amit belőle kikövetkeztet. A konkrét létezők mögött megsejtünk valamit a „lét”-ből, amibe szeretnénk belekapaszkodni, így a sokféle beszéd, közlés és párbeszéd mögött is feldereng a teljes igazságot és a maradéktalan szeretetet kifejező „szó”-nak a képe. Nem erre tekint minden emberi remény? Nem az a várákozásunk, hogy egyszer a teljes szeretet megszólítson, kimondja a felbont-hatatlan én-te közösséget, a lét ígérését és teljes megvilágosítást adjon?

Isten a beszédes kapcsolatot nemcsak a természet síkján aktualizálta. Nemcsak a dolgok jelentésében beszélt az emberhez, és nemcsak tapogatózó feleletet várt; a történelemben elhangzott személyes kinyilatkoztató szava is. A kinyilatkoztató szó történelmet csinált az emberiség életében, illetve meggyőzött arról, hogy Isten a történelmet felemelte az üdvtörténet síkjára. „Azelőtt a próféták útján több alkalommal és többféle módon szólt ősinkhez. Ebben a végső korszakban Fia által beszélt hozzánk” (*Zsid* 1,1). Ezt az isteni szót őrizte meg számunkra az ó- és újszövetségi szentírás, de már úgy, ahogy azt a hívő közösség felfogta. A kinyilatkoztató szó közvetlen címzettje egy-egy ember vagy közösség, de azzal a célzattal, hogy az üzenet az egész emberiségé legyen. Már Ábrahám úgy kapja az ígéretet, hogy általa nyer áldást a föld minden nemzetsége (*Ter* 12,3). Az isteni szó meghív, kiválaszt, bizalmat ébreszt és küldetést ad. De azonnal jelentkezik állandósága is. Isten *szövetséget* köt választottaival, és jelzi, hogy elkötelezi magát nekik, de viszonzásul ő is teljes elkötelezettséget követel. Az őszövetségi nép megéli saját történetében, hogy Isten szava nevel, felvilágosít, bátorít, feltárja a jövőt, sőt benne rejlik az ígéret, hogy egyszer teljessé válik a párbeszéd közte és Isten között.

Az ígéret Jézus Krisztusra vonatkozott, akiben az Atya örök Szava, a Fiú emberré lett. Ő már nem egyetlen nép prófétája, hanem az emberiség megváltója. Ha megjelenését arról az oldalról nézzük, hogy az Ige, az Atya önmagát kimondó *Szava* lett emberré, akkor meg kell látni benne a teljességet. Itt Isten már nem jelekben beszél, hanem a názareti Jézus alakjában, szavában, csodáiban, tetteiben, kereszthalálában és feltámadásában. Ha viszont arról az oldalról tekintjük őt, hogy benne a *Fiú*, az Atya tökéletes képe jelent meg, akkor is a teljességet tükrözi, amit ő így fogalmaz meg: „Aki engem lát, az Atyát látja” (*Jn* 14,9). Földi keretek között Istenről nem lehetett többet elmondani és bemutatni, mint amit ő elmondott és bemutatott. Feltárta előttünk az Atya szándékát, gondolatait, irgalmát, üdvözítő tervét. Ahogy ő viselkedett az emberekkel, barátaival és ellenfeleivel, jókkal és bűnösökkel, az az Atya magatartásának képe és kinyilatkoztatása volt. Ő – istensége mellett – teljes ember is. Emberi szavakkal beszélt az Atyához és az Atyáról, de ugyanakkor mint ember felelt az Atya szavára, mégpedig mindnyájunk nevében, hiszen az Atya azért küldte, hogy közvetítőnk legyen. Válasza a tökéletes engedelmesség, hűség és szeretet. Ő tulajdonképpen abba a párbeszédbe vonja bele az embert, amely közte és az Atya között folyik. Az embert a szolgáló állapotából át akarja emelni a fogadott gyermek állapotába, akinek már joga van megtudni az Atya titkait (*Jn* 15,15). Jézus embersége szerint annyira felfogta az Atya szavát, hogy annak megtartásáért kész volt vállalni a vértanúságot is. Együttal felfogta annak ígérését, azért tudta a halál pillanatában is az Atya kezébe ajánlani lelkét. Az ő nyelve tehát elérte a teljességet: a világnak egészen kimondta Istent, Istennek pedig egészen kimondta az embert.

Ezért feltámadásában már földi korlát nélkül, embersége szerint is megélt és átvette az Atya és a Fiú örök párbeszédét.

Krisztusnak mint megtestesült Szónak a tanítása és műve az evangéliumban maradt ránk. Azal a célzattal, hogy ebből tanuljuk meg az Istennel és az emberekkel megvalósítandó párbeszédet. Az isteni szót előbb be kell fogadni, magunkévá tenni, s csak azután lehet a hangnemét utánozni. Ahogy Isten egyetlen Szava tükröződik az Írásban, az evangéliumban, ugyanúgy kell tükröződni a keresztények hitében és életében. Krisztus mint a Fiú egészen nyitott volt az Atya előtt, azért tudott nyitott lenni az emberek előtt is. A nyelv teljességének ez a törvényszerűsége, és egyúttal ez a nehézsége. Az isteni szó meghallása és az emberi kommunikációba tétele nem könnyű. Láttuk, hogy már az Ószövetség beszélt a szív megkeményítéséről, s Jézus is feltételezi, hogy nem mindenkinek van füle a hallásra (*Mt* 13,13; 19,12). Ő maga mint Isten Szava, a „sajátjába” jött, tehát olyanokhoz, akiket a teremtő szó tett személylé és értelmes lényekké, s mégsem fogadták be (*Jn* 1,11). Jézus úgy mutatta be magát, mint akiben Isten atyai irgalma és szeretete kifejeződik, mégpedig olyan formában, amit a világból nem lehet levezetni, tehát ami az ajándék jellegét ölti. Lehetőséget adott arra, hogy Istenben, aki általa szólt, az ember felismerhesse a szeretet titkát, s a választ a szabad döntésben keresse. Itt a földön azonban csak töredékes feleletet kaphatunk, s a szavak értelmét nemcsak eszünkkel, hanem ösztöneinkkel is mérlegeljük, ezért megmarad a félreértés vagy a visszautasítás lehetősége. Annál inkább, mivel az isteni Szó a „szolga alakjában” jelent meg. Tanítása és élete, főleg szenvedése és keresztútja magán viselte „Isten balgaságát” és a „kereszt botránját”.

A nehézségek ellenére a megoldás is kézenfekvő. A szó meghallásához Isten megadta a belső kegyelmi segítséget. Azóta „boldog a szem, amely lát, és boldog a fül, amely hall” (*Mt* 13,16). Ezt az adományt teljesítette be a Szentléleknek, az Igazság Lelkének (*Jn* 15,26) és a szeretet forrásának (*Róm* 5,5) elküldésével. Az egyház elindulásának napjához hozzákapcsolódik a „nyelvek adománya” (*ApCsel* 2,4), amelynek mibenlétéről azóta is vitatkoznak a teológusok. Lukács leírásából azonban annyi bizonyos, hogy ez a nyelv „Isten nagy tetteit hirdette”, de úgy, hogy a körülállók is ezt a természetfölötti jelentést értették ki belőle. A jelkép mindenesetre elsősorban azt fejezi ki, hogy új nyelv jelent meg a történelemben: az emberek megértik Isten szavát, és ez a szó létrehozza közöttük a szeretetközösséget, amely arra irányul, hogy „a sok hívő mind egy szív és egy lélek legyen” (*ApCsel* 4,32).

Isten szavának megértése és annak alapján a hívő közösség kialakítása ma is döntő kérdés az egyházban. S ez összhangban áll a természet követelményével. A nyelv a legátfogóbb kommunikációs eszköz, akár szóban, írásban vagy jelekben megy végbe. Aki nem érti a nyelvet, vagy akihez nem szólnak, az kitaszított. De az is egyedül marad, aki nem tud vagy nem akar mások előtt kitarulkozni. A beszéd művészetét azonban valamilyen fokon el lehet sajátítani. Lehet olyan hangot használni, amely a kedélyeket lecsillapítja, a bátortalant megerősíti, a mogorvát felderíti, a félelmet feloldja, és olyat is, amely a megbocsátás, a türelem és az önzetlen szeretet hangján szól. Ez a nyelv a kereszténységben kezdettől fogva gondot okozott. Az apostol azért kéri a hívők imáját, hogy Isten adja meg neki a képességet Krisztus titkának hirdetésére, az emberek szívének ajtaját pedig tárja fel e titok előtt. Az egymás közti érintkezésben arra kéri őket, hogy beszédük legyen szíves, sóval ízes, és akkor majd meg tudnak felelni mindenkinek (*Kol* 4,3–6). A só képe itt kétségtelenül az étellel kapcsolja össze a beszédet. Ahogy a vendég elé ízesített ételt teszünk, úgy beszédünk is hordozza az emberhez, sőt az Isten gyermekeihez méltó megnyilatkozás jegyét.

Krisztus halála és feltámadása az élet célját úgy mutatta meg, mint hazatérést az Atyához és mint az üdvözültek közösségét. Ha viszont az üdvösség az élet célhoz érését jelenti, akkor a leg-tökéletesebb kommunikációnak, a beszédnek is el kell érnie a teljességet. Ez pedig abban áll, hogy Isten és ember viszonylatában mindenkinek örökre van mondanivalója egymásnak. A kulcsot az Isten színelátása adja meg hozzá. Őbenne feltárul a végtelen lét, azért a megismerés nem szorul többé a tapasztalás határai közé. Viszont ő úgyis feltárul mint végtelen szeretet, ezért előtte a teremtmény is maradék nélkül megnyílik. Ez a megnyílás érvényes horizontálisan is, a terem-

tett személyek irányában. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a színelátás nemcsak ajándék, hanem földi érdemeink jutalma. Foka attól függ, hogy itt mivé tettük magunkat, illetve hogyan valósítottuk meg az Istennel és az emberekkel fennálló párbeszédet. Az evangélium nem hagy kétséget aziránt, hogy az Isten iránti szeretet iskolája és próbaköve az emberek szeretete, ezért a vele való párbeszédet is az emberekkel kapcsolatban kell megtanulni. Csak az előlegezett jóakarattal, a türelemmel, az önzetlen kitárulással, a megbocsátással, az előítéletek félretételével vezethet bennünket oda, hogy felemelkedjünk Isten gondolataihoz és megértsük szavát. Tudatában kell lennünk annak, hogy az egymás közötti és az Istennel fennálló párbeszédben az utolsó szót az ítélő Isten fogja kimondani. De akkor sem úgy, hogy torkunkra forrassa a szót, hanem úgy, hogy örökkévalóvá tegye azt a hangnemet, amelyet vele és embertársainkkal kapcsolatban kialakítottunk. Csak olyan világnak és olyan történelemnek van értelme, amely eljut erre a személyes közösségre. Ha eltekintünk ettől a természetfölötti beteljesedéstől, akkor a történelem – mint Hegel írja – csupán a „szeretnek önmagával való játéka marad”.

Fila Béla

MARTIN BUBER DIALOGIKUS GONDOLKODÁSA

AZ ÚJKOR SZELLEMI LÉGKÖRÉBEN a gondolkodók általában kritikusan szemlélték a vallásosság és a vallás kérdéseit. A múlt század valláskritikája már a vallás alapjait is kikezdte. Úgy tűnt, hogy az isteni kinyilatkoztatás nem történt meg, az Istennel való kapcsolat pedig megvalósíthatatlan illúzió. A modern ember tudatában „istenelsötétülés” következett be. Szemlélete eltűri ugyan a vallás kifejezett vagy lappangó jelenségeit, de teljes valóságával nem tud mit kezdeni.

A vallásosság és a vallás azonban mindenféle kritika ellenére fönmaradt. Az ember autonómiája kétségtelennek látszott, de az abszolút kötöttség, az abszolútum is visszautalt magára az emberre, az ember sajátos létezési módjára, aki fölfedezte a függést, az abszolút határpontot. A történelem, a lélektan, a nyelv és az emberi szellem egyéb sajátos területein természetszerűleg felvetődött a vallás kérdése. Az ember személyisége, történetisége, nyelvi, szociológiai adottságai egyre elmélyültebb kutatás tárgyai lettek. Új és radikális fölmerések születtek a kutatás nyomán.

Ilyen új terület, új gondolkodás az, amelyet dialogikus gondolkodásnak nevezünk. Meglepő, hogy rövid időközben – egymástól majdnem függetlenül – a német nyelvterületen három gondolkodónál is jelentkezett ez a gondolkodásmód (F. Rosenzweig, F. Ebner és M. Buber). Áttörést jelentett a lét mélyebb megértése, az ember teljesebb fölfogása felé, de egyben az isteni kinyilatkoztatás eredetibb megközelítése felé is.

MARTIN BUBER DIALOGIKUS GONDOLKODÁSÁNAK két fő forrása van. Az egyik a Biblia, amely az Isten és az ember dialógusának hatalmas történelmi dokumentuma. A Biblia még az antik görög filozófiánál is mélyebben, és ezért rejtettebben hatott az emberi gondolkodásra. Az Isten és az ember között történelmi események zajlanak; ezeket jelentőségteljes párbeszéd követi. A különböző szintű értelmezések (történelmi, prófétai, költői, bölcselő) pedig mélyebben megvilágítják a folytonosan történő eseményeket. Buber úgy látja, hogy „az emberi létezés folya-